

קליטת עולי אתיופיה בהיבט לשוני, חברתי וחינוכי

השתלבותם של יוצאי אתיופיה במערכת ההשכלה הגבוהה

אורלי אלמגור-לוטן, פלורה קור דבידוביץ'

מאמר זה הוא עיבוד של מסמך שנכתב לקראת דיון של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות של הכנסת בנושא 'שילוב יוצאי אתיופיה באקדמיה'. במסמך מוצגים נתונים שונים אודות סטודנטים יוצאי אתיופיה במוסדות להשכלה גבוהה, נתונים על הנבחרים בבחינה הפסיכומטרית מקרב יוצאי אתיופיה והישגיהם וכן נסקרות בו תוכניות הסיוע השונות המופעלות על-ידי משרדי הממשלה הרלוונטיים והמוסדות להשכלה גבוהה לקידום השתלבותם של יוצאי אתיופיה במערכת ההשכלה הגבוהה לצד מדיניות המוסדות השונים באשר לקבלת סטודנטים יוצאי אתיופיה ללימודים.

תנאי הקבלה למוסדות להשכלה גבוהה כחסם העומד בפני מועמדים יוצאי אתיופיה

בבחינת מידת השתלבותה של אוכלוסיית יוצאי אתיופיה במערכת ההשכלה הגבוהה חשוב לבדוק את הישגיהם במערכת החינוך, הישגים שיש בהם כדי להשפיע על יכולתם לעמוד בדרישות הסף שקובעות האוניברסיטאות. נתונים על הישגיהם של יוצאי אתיופיה במערכת החינוך מלמדים¹ כי למרות מגמת צמצום הפערים בין הישגיהם של תלמידים יוצאי אתיופיה לבין שאר התלמידים במערכת החינוך, עדיין ניכרים פערים משמעותיים בתחום זה. אלה באים לידי ביטוי, בין היתר, בשיעורי הזכאות לתעודת בגרות. בשנת 2010 שיעור הזכאות לבגרות בקרב יוצאי אתיופיה עדיין היה נמוך משמעותית בהשוואה לשיעור זה בקרב כלל התלמידים היהודים (כ-42% לעומת כ-65%, בהתאמה). בהקשר זה חשוב להדגיש כי תעודת בגרות כשלעצמה אינה מבטיחה לתלמיד אפשרות ללמוד באוניברסיטה, וכי עליו לעמוד גם בדרישות הסף שקובעות האוניברסיטאות.² עיבוד מיוחד שעשה הלמ"ס (הלשכה מרכזית לסטטיסטיקה) ב-2010, לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת, הראה שרק כחמישית (21%) מן התלמידים יוצאי אתיופיה היו זכאים לתעודת בגרות שאפשרה להם לימודים באוניברסיטה, לעומת כמחצית (47%) מקרב כלל התלמידים היהודיים.³

גורם מרכזי נוסף בכל הנוגע לקבלה לאוניברסיטאות הוא הציון בבחינה הפסיכומטרית לפי נתוני המרכז הארצי לבחינות והערכה, האחראי על הבחינה הפסיכומטרית, בשנים 2003-2007 נבחנו בבחינה זו בסה"כ 2,565 נבחנים יוצאי אתיופיה, מתוך 260,329 נבחנים שעברו את הבחינה באותן שנים.⁴ שיעור

1 מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "השתלבותם של יוצאי אתיופיה במערכת החינוך-מסמך עדכון", 26 ביוני 2011; "קליטת תלמידים עולים במערכת החינוך", 27 בפברואר 2011, כתיבה: פלורה קור דבידוביץ'.
2 כפי שנמסר מהמועצה להשכלה גבוהה, הסמכות לקביעת תנאי הסף לקבלת תלמידים לאוניברסיטאות נמצאת בידי המוסדות במסגרת החופש האקדמי, והם נקבעים על-ידי כל מוסד לפי ראות עיניו את תנאי הסף בהתאם למקצועות השונים. הגב' חגית בראנץ-סבן, המועצה להשכלה גבוהה, מכתב, 10 ביולי 2011.
3 מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "השתלבותם של יוצאי אתיופיה במערכת החינוך", כתיבה: אתי וייסבלאי, 12 באוגוסט 2011.
4 הנתונים מתייחסים למספר הנבחרים. כאשר נבחן עבר את הבחינה יותר מפעם אחת נמסר הציון המרבי שהשיג בבחינות.

הנבחנים יוצאי אתיופיה מתוך כלל הנבחנים בשנים 2003–2007 היה כאחוז אחד – כלומר שיעור יוצאי אתיופיה הנבחנים בבחינה נמוך משיעורם באוכלוסייה (כ-1.5%).⁵ בהקשר זה יצוין כי מרבית הנבחנים יוצאי אתיופיה (כ-84% מהם) נולדו באתיופיה (היתר בישראל), מרביתם (68%) הם נשים, וגילם הממוצע – 22.1 שנים – גבוה במעט מגילם הממוצע של כלל הנבחנים בשפה העברית – 21.5 שנים.

להלן יוצגו מספר נתונים על ציוני הנבחנים יוצאי אתיופיה, בהשוואה לנבחנים אחרים:

- בשנת 2007 הציון הכללי הממוצע של יוצאי אתיופיה היה 424, לעומת הציון הממוצע של כלל הנבחנים שהיה 532 והציון הממוצע של כלל הנבחנים בשפה העברית שהיה 565. מכאן שיש פער של 108 נקודות בין הציון הממוצע של נבחנים יוצאי אתיופיה לבין זה של כלל הנבחנים. לפער ציונים כזה יכולה להיות השפעה משמעותית על סיכויי הקבלה למוסדות להשכלה גבוהה באופן כללי, ולחוגים מסוימים באופן ספציפי. בין השנים 2003 ל-2007 חלה עלייה של 27 נקודות בציון הממוצע של יוצאי אתיופיה, מ-397 ל-424, כאמור.
 - הציון הכללי הממוצע של נבחנים ילידי אתיופיה בשנים 2003–2007 – 395 – נמוך משמעותית מזה של יוצאי אתיופיה ילידי ישראל – 479. גם בקרב יוצאי אתיופיה ילידי ישראל, הציון הממוצע של מי ששני הוריו נולדו באתיופיה – 471 – נמוך משמעותית מהציון הממוצע של מי שאחד מהוריו נולד בישראל – 562. בהקשר זה יצוין, כי גם בקרב נבחנים יוצאי מדינות חבר העמים, ציוניהם של מי שנולדו בישראל גבוהים משל אלו שעלו ממדינות אלה.
 - ציוניהם של יוצאי אתיופיה בכל פרקי הבחינה נמוכים הן מאלה של כלל הנבחנים והן מאלה של הנבחנים בשפה העברית. הפערים בין ציוניהם של יוצאי אתיופיה לבין אלו של כלל הנבחנים דומים בכל פרקי הבחינה, ולא ניתן להצביע על תחום כלשהו שבו המצב שונה (וראו נספח 1).
 - בקרב יוצאי אתיופיה שנבחנו בבחינה הפסיכומטרית, ציוני הנבחנים היו גבוהים מאלו של הנבחנות הן בציון הכללי והן בכל אחד מפרקי הבחינה. הפער בין הציון הממוצע של הנבחנים לזה של הנבחנות היה 22 נקודות. הציון הכללי הממוצע של הנבחנים יוצאי אתיופיה יורד ככל שהגיל בעת הבחינה עולה: הציון הכללי הממוצע של נבחנים גילאי 24–28 היה 441, בעוד הציון הממוצע של נבחנים בני שלושים ומעלה היה 351. יצוין, כי גם בקרב כלל אוכלוסיית הנבחנים יוצאי אתיופיה גבוהים מאלו של הבנות, כאשר הפער בקרב כלל האוכלוסייה גבוה יותר ועמד בשנת 2007 על 43 נקודות; עם זאת, התפלגות ממוצעי הציונים לפי גיל הנבחן שונה, ודווקא נבחנים בני 22–25 משיגים את הציון הממוצע הגבוה ביותר.
- המרכז הארצי לבחינות והערכה מקיים בחינות במספר שפות זרות – ערבית, רוסית, צרפתית, ספרדית וכן בחינה משולבת/אנגלית. הבחינה האחרונה מיועדת לנבחנים ששפת אמם אנגלית וכן לנבחנים ששפת אמם אינה אנגלית אך שליטתם באנגלית או בעברית טובה משליטתם בשפות האחרות. בנוסף זה הבחינה מוגשת באנגלית ובעברית ומילים קשות מתורגמות למספר שפות זרות, בהן אמהרית.⁶ מנתוני המרכז הארצי לבחינות והערכה עולה, כי רוב ניכר של הנבחנים יוצאי אתיופיה (96% מהם) ניגשו למבחן בשפה העברית ורק מיעוטם ניגשו למבחן המשולב. בהקשר זה יצוין גם כי הציון הכללי הממוצע של מי שנבחנו במבחן בעברית היה גבוה משל מי שנבחנו במבחן המשולב – 410 לעומת 377.

5 שיעור אוכלוסיית יוצאי אתיופיה בקרב קבוצת הגיל 20–24 דומה לשיעורם בכלל האוכלוסייה בישראל.
6 https://www.nite.org.il/files/abroad/psychometric_abroad_reg_procedure_hebrew.pdf, תאריך כניסה: 13 ביולי 2011.

השתלבותם של יוצאי אתיופיה בהשכלה הגבוהה - מדיניות הסיוע

החשיבות שמייחסת הממשלה לקידום של יוצאי אתיופיה בתחום החינוך וההשכלה הגבוהה באה לידי ביטוי, בין היתר, בהחלטת ממשלה מס' 3116 מה-10 בפברואר 2008 בדבר 'תוכנית חומש לשיפור קליטת בני העדה האתיופית', שבה צוין כי 'ממשלת ישראל רואה כיעד לשנים 2008-2012 את שיפור קליטתם של בני העדה האתיופית, תוך היערכות למתן טיפול רב-תחומי בנושאי חינוך, רווחה, תעסוקה, שיכון וקליטה'. במסגרת התוכנית שמתווה החלטת הממשלה, המינהל לסטודנטים עולים במשרד לקליטת העלייה⁷ (להלן: מנהל הסטודנטים) עוסק בשלוש השנים האחרונות בפעילות אינטגרטיבית לעידוד אוכלוסיית יוצאי אתיופיה ללימודים במסגרות ההשכלה הגבוהה.⁸

מנהל הסטודנטים מסייע לסטודנטים עולים ולסטודנטים יוצאי אתיופיה בפרט (יוצאי אתיופיה שעלו לישראל לאחר 1 בינואר 1980 ויוצאי אתיופיה ילידי הארץ ששני הוריהם עלו לישראל לאחר המועד לעיל), בין היתר, במימון עלות הלימודים במוסדות ההשכלה הגבוהה והעל-תיכונית. במסגרת מדיניות המשרד לקליטת העלייה לעודד את השתלבותם של יוצאי אתיופיה בלימודים במוסדות להשכלה גבוהה, הציב המשרד יעד להגדיל את שיעורם של הסטודנטים הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה בקרב כלל יוצאי אתיופיה (העומד על כ-7% כמפורט להלן), כך שיהיה זהה, לכל הפחות, לשיעור הסטודנטים באוכלוסייה הכללית העומד על כ-15.9%.⁹

השתלבותם של יוצאי אתיופיה במוסדות להשכלה גבוהה - נתונים, תנאי קבלה ותוכניות סיוע

לפי נתוני הלמ"ס, בשנת הלימודים תשס"ט למדו לתואר ראשון ושני במוסדות להשכלה גבוהה (אוניברסיטאות, מכללות אקדמיות ומכללות להוראה) 1,921 סטודנטים יוצאי אתיופיה, שהם 0.9% מכלל הסטודנטים במוסדות אלה (שיעור הנמוך משיעורם באוכלוסייה העומד על כ-1.5% כאמור). נוסף על כך, על פי נתוני מינהל הסטודנטים, בשנת הלימודים תש"ע למדו כ-300 סטודנטים נוספים במכללות הטכנולוגיות בפיקוח מ.ה.ט (המכון הממשלתי להכשרה בטכנולוגיה ובמדע), ובמסלולים שאינם אקדמיים בבתי ספר לסיעוד. כל הנתונים שיובאו להלן מתייחסים למוסדות אקדמיים בלבד.¹⁰

למרות העלייה בין השנים 2001-2007 בשיעור הסטודנטים יוצאי אתיופיה (לא כולל מכינות) גילאי 20-29, הלומדים במוסדות ההשכלה הגבוהה, מ-7.2% ל-7.9% בהתאמה מקרב כלל יוצאי אתיופיה בגילאים אלה, שיעורם היה נמוך משמעותית משיעורם של הלומדים במערכת ההשכלה הגבוהה מקרב כלל האוכלוסייה (15.8% ו-18.9% בהתאמה).¹¹

תחומי הלימוד השכיחים יחסית בקרב הסטודנטים יוצאי אתיופיה היו מדעי החברה, חינוך והכשרה להוראה ולימודי ניהול (בדומה לתחומי הלימוד הרווחים בקרב כלל הסטודנטים). תחומי הלימוד שבהם כמעט לא היו סטודנטים יוצאי אתיופיה הם מדעים, רפואה, חקלאות ושפות, ספרות ולימודים אזוריים (וראו נספח 2).

בשנת הלימודים תשס"ט היו 180 סטודנטים יוצאי אתיופיה לתואר שני, מתוך סך של 45,817 סטודנטים לתואר זה. שיעור הסטודנטים יוצאי אתיופיה בכלל הסטודנטים לתואר שני היה 0.3% בלבד, נמוך משמעותית הן משיעורם בקרב הסטודנטים לתואר ראשון והן משיעורם בכלל האוכלוסייה. תחומי הלימוד העיקריים של סטודנטים יוצאי אתיופיה לתואר שני היו חינוך (53 סטודנטים), מדעי החברה (48

7 המינהל לסטודנטים עולים הינו אגף במשרד לקליטת העלייה הפועל בשיתוף עם הסוכנות היהודית ואחראי על סיוע וטיפול בסטודנטים עולים ויוצאי אתיופיה.

8 עופר אופן, ראש המינהל לסטודנטים עולים, המשרד לקליטת העלייה, שיחת טלפון, 17 ביולי 2011.

9 עופר אופן, ראש המינהל לסטודנטים עולים, המשרד לקליטת העלייה, מכתב, 12 ביוני 2011.

10 שם.

11 המשרד לקליטת העלייה, מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, "מעקב אחרי אינדיקטורים מרכזיים למצבה של האוכלוסייה האתיופית ברמה הארצית", דצמבר 2010.

סטודנטים) ומדעי הרוח (32 סטודנטים).

על-פי נתוני הלמ"ס, ישנם כיום בישראל כ-2,060 בעלי תארים אקדמאיים ממוצא אתיופיה¹², שמהם כ-1,810 (כ-88%) בעלי תואר ראשון והיתר (כ-12%) בעלי תואר שני.¹³ יצוין כי בקרב כלל האוכלוסייה ההתפלגות בין בעלי תואר ראשון ושני שונה ועומדת על כשני שלישים ושליש, בהתאמה.¹⁴ מספרם של יוצאי אתיופיה בעלי תואר ראשון הוכפל כמעט בין השנים תשס"ה ל-תשס"ט, מ-155 ל-298. עם זאת, שיעור יוצאי אתיופיה בקרב מקבלי תואר ראשון הוא עדיין זעום, ובשנת תשס"ט הוא עמד על 0.7% בלבד, כמחצית משיעור אוכלוסיית יוצאי אתיופיה בכלל האוכלוסייה בישראל. שיעור יוצאי אתיופיה בקרב מקבלי תואר שני נמוך עוד יותר, ובשנת תשס"ט רק 0.3% ממקבלי תואר שני היו יוצאי אתיופיה.

בשנת הלימודים תשס"ט, 42% ממקבלי תואר ראשון יוצאי אתיופיה קיבלו את התואר מאוניברסיטאות (לעומת 57% מקרב כלל הסטודנטים), כ-51% קיבלו אותו ממכללות אקדמיות (לעומת כ-30%) וכ-7% קיבלו אותו ממכללות להוראה (לעומת כ-8.5%).¹⁵ מנתוני הלמ"ס עולה כי רובם המוחלט של מקבלי התארים הם ילידי אתיופיה (93%), כ-2.5% הם ילידי ישראל ששניים מהוריהם ילידי אתיופיה וכ-4.5% הם ילידי ישראל שאחד מהוריהם יליד אתיופיה.¹⁶

בין השנים תשס"ה לתשס"ט חלה עלייה בשיעור הסטודנטים האתיופים המקבלים תואר ממכללות אקדמיות, לעומת אלו המקבלים תואר מאוניברסיטאות. כך, למשל, בשנת הלימודים תשס"ה כ-19% מהסטודנטים האתיופים קיבלו תואר ראשון ממכללות אקדמיות ואילו בשנת תשס"ט עלה השיעור ל-51%. יצוין כי מגמה זו קיימת גם בקרב כלל הסטודנטים לתואר ראשון בישראל.

כדי להציג תמונת מצב מפורטת על שיעורם של סטודנטים יוצאי אתיופיה במוסדות להשכלה גבוהה, בהתפלגות לפי מוסד לימודים ותואר, פנינו לאוניברסיטאות ול-23 מכללות אקדמיות. יצוין כי אופן הצגת הנתונים והמידע החלקי שהעבירו חלק מן הגורמים הקשה על הצגת תמונת מצב מלאה לגבי כל אחד ממוסדות הלימוד, ועל-כן במקרים מסוימים נעשה שימוש במקורות מידע נוספים, כגון המינהל לסטודנטים עולים במשרד לקליטת העלייה והלמ"ס, לשם השלמת הנתונים. הממצאים המרכזיים בנושא יוצגו להלן.

12 כפי שנמסר מהלמ"ס, נתונים אלה מבוססים על מידע הנאסף מאוניברסיטאות, האוניברסיטה הפתוחה, המכללות האקדמיות, המכללות האקדמיות לחינוך, וכן קובץ הכרה בתארים של משרד החינוך. המידע אינו כולל נתונים מלאים אודות מקבלי תארים מטעם שלוחות של מוסדות בחו"ל (בעיקר שלוחות זרות) ועל כן מספר האקדמאים יכול להיות גבוה יותר.

13 יצוין כי היו גם מקבלי תואר שלישי, אך בשל מספרם הנמוך לא ניתן היה לפרט. חישוב הזכאים לתואר ראשון ושני באוכלוסייה הופק מנתוני הלמ"ס, לוח 3.1, "מקבלי תארים ממוסדות להשכלה גבוהה", לפי סוג תואר וסוג מוסד, בקישור: http://www.cbs.gov.il/publications10/m1388_haskhala_gvoha08/pdf/t3_01.pdf.

14 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **אוכלוסיית בני 15 ומעלה וכוח העבודה האזרחי, לפי התעודה הגבוהה ביותר שקיבלו, גיל ומין**, לוח מס' 1.19: בקישור: http://www.cbs.gov.il/publications10/1417/pdf/t01_19.pdf.

15 חישוב שיעור בעלי התארים בהתפלגות על-פי מוסדות לימוד הופק מנתוני הלמ"ס המופיעים ב"ישראל במספרים-2010", בקישור: http://www.cbs.gov.il/www/publications/isr_in_n10h.pdf.

16 הועבר על-ידי מר אביאל קרנצ'ר, ראש תחום השכלה גבוהה ומדע, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מכתב, 17 ביולי 2011.

השתלבות יוצאי אתיופיה באוניברסיטאות

להלן מרוכז בטבלה המידע שהתקבל משבע האוניברסיטאות על מספר הסטודנטים יוצאי אתיופיה ושיעורם מכלל הסטודנטים באותו מוסד (ככל שהנתון על אחוזים נמסר לנו).

טבלה מס' 1: מספר הסטודנטים יוצאי אתיופיה ושיעורם מקרב כלל הסטודנטים באוניברסיטאות, בפילוח לפי תארים, שנת הלימודים תשע"א*

תואר/אוניברסיטה	העברית	תל-אביב	חיפה	בר אילן	בן גוריון	הטכניון	מכון ויצמן
	מספר (שיעור)	מספר (שיעור)	מספר (שיעור)	מספר (שיעור)	מספר (שיעור)	מספר (שיעור)	מספר (שיעור)
תואר ראשון	36	73 (0.5%)	119 (1.4%)	90 (0.8%)	69		לא מתקיימים לימודים לתואר ראשון
מוסמך ומשלים למוסמך	18	40 (0.4%)	21 (0.3%)	43 (0.6%)	12	5 (0.16%)	**1 (1.6%)
דוקטור'	2		3 (0.2%)	3 (0.16%)	7	כיום אין תלמידים מקרב יוצאי אתיופיה*	2 (0.3%)
פוסט דוקטורט					2		
תעודת הוראה	1						
מעמד מיוחד	2						
מכינה	16	20	15 (2.5%)		6		
תוכניות השלמה			2 (1%)				
סה"כ	75	**133	160	136	96	5	3

* במחזור הקודם היו 3 בוגרים יוצאי אתיופיה בעלי תואר דוקטור.
** מדובר בתואר שני במסלול למורים (ללא תזה), הכולל 60 סטודנטים בלבד.

מן הטבלה עולה כי המספר הגדול ביותר של סטודנטים יוצאי אתיופיה לתואר ראשון נמצא באוניברסיטאות חיפה ובר-אילן. עוד עולה כי שיעורם של יוצאי אתיופיה הלומדים לתארים מתקדמים עדיין נמוך מאוד ביחס לשיעורם באוכלוסייה (למעט במסלול למורים במכון ויצמן).
באשר לסטודנטים הלומדים באוניברסיטה הפתוחה, שבה נרשמים הסטודנטים לקורסים ולא לתוכניות לימודים, בשנת תשע"א למדו במחלקות השונות 173 סטודנטים יוצאי אתיופיה, כמחצית מהם במחלקות הסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת ובמחלקה לחינוך ופסיכולוגיה.

מדיניות האוניברסיטאות

מהתייחסויות האוניברסיטאות, שהשיבו לבקשת המידע שלנו, עולה כי הנושא של קידום השתלבותם של יוצאי אתיופיה בלימודים אקדמיים מצוי על סדר יומן, וכי הן נוקטות בצעדים שונים כדי להקל על קבלתם של יוצאי אתיופיה ללימודים. בין צעדים אלה: קבלה ללימודים של חלק מן המועמדים יוצאי אתיופיה על בסיס 'שיטת פוירשטיין'; שימת דגש על הישגי המועמדים בבחינות הבגרות ופחות על הציון במבחן הפסיכומטרי; קיום 'שבוע הכנה לאקדמיה'; מתן סיוע אקדמי וכלכלי ופעולות נוספות. עם זאת, בהקשר של קביעת תנאי קבלה מקלים עבור מועמדים יוצאי אתיופיה, יש לתת את הדעת

17 הנתונים המובאים הועברו למרכז המחקר והמידע של הכנסת על-ידי הגורמים הבאים: יפית שרר, עוזרת סגן נשיא ומנכ"ל, האוניברסיטה העברית בירושלים, מכתב, 28 ביוני 2011; אריה ארזי סמנכ"ל לענייני סטודנטים, אוניברסיטת בר-אילן, מכתב, 12 ביולי 2011; פרופ' פאול פייגין, משנה בכיר לנשיא, הטכניון-מכון טכנולוגי לישראל, 6 ביולי 2011; ד"ר עמי שליט, מנהל ומזכיר אקדמי, מדרשת פיינברג של מכון ויצמן למדע, מכתב, 14 ביולי 2011; נתוני אוניברסיטת חיפה הועברו באמצעות ועד ראשי האוניברסיטאות (ור"ה) ב-20 ביוני 2011.

לא רק לעצם קבלת המועמד ללימודים במוסד להשכלה גבוהה אלא גם ליכולתו, בטווח הארוך, לעמוד בדרישות האקדמיות. נוסף על מדיניות האוניברסיטאות האמורה, מופעל על-ידי האגודה לקידום החינוך פרויקט 'ראויים לקידום' המיועד, בין היתר, עבור יוצאי אתיופיה אשר אינם עומדים בתנאי הסף לקבלה ללימודים באוניברסיטאות ומאפשר לקבוע ניקוד להעדפה מתקנת.

השתלבותם של יוצאי אתיופיה במכללות האקדמיות

על-פי נתוני מינהל הסטודנטים, בשנת תש"ע למדו במוסדות אקדמיים להשכלה גבוהה שאינם אוניברסיטאות 1,159 סטודנטים יוצאי אתיופיה, שהם כ-52% מקרב כלל הסטודנטים יוצאי אתיופיה שלמדו בשנה זו. באשר לפעילותם של מוסדות אלה להגברת השתלבותם של יוצאי אתיופיה במסגרת ההשכלה הגבוהה, הנתונים שהועברו אלינו מצביעים על כך כי בחלק מהמכללות מושם דגש רב יותר על ציוני הבגרות וקיימת התחשבות מקלה בציוני המבחן הפסיכומטרי, ולעתים אף היעדר דרישה לכך. עוד נמצא כי ברוב המכללות האקדמיות שהשיבו לפנייתנו, קיימות תוכניות סיוע ייעודיות לסטודנטים יוצאי אתיופיה (בנוסף לתמיכת מינהל הסטודנטים). בולטות בהיקפן תוכניות המופעלות בקריה האקדמית קריית-אונגו, במרכז האקדמי רופין, במכון האקדמי טכנולוגי חולון ובמרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון. להלן יובאו נתוני המכללות האקדמיות שהשיבו לפנייתנו באשר לשיעור הסטודנטים יוצאי אתיופיה הלומדים בהן.

טבלה מס' 2 : מספר סטודנטים יוצאי אתיופיה ושיעורם מקרב כלל הסטודנטים במכללות אקדמיות, שנת תשע"א¹⁸

מכללה	סוג התואר	מספר תלמידים יוצאי אתיופיה ושיעורם מקרב כלל הסטודנטים 3-השנים האחרונות					
		תש"ט		תש"ע		תשע"א	
המכללה האקדמית גליל מערבי	ראשון	7	0.3%	10	0.4%	10	0.4%
	שני	במכללה מתקיימים לימודים לתואר ראשון בלבד					
המרכז האקדמי רופין*	ראשון (עבור כלל הסטודנטים)	2	0.15%	2	0.15%	5	0.15%
	שני**	2	12%	3	10%	4	14.8%
המרכז האקדמי פרס	ראשון במנהל עסקים	1	0.5%	3	1%	8	1.7%
	ראשון במדעי ההתנהגות	3	3.3%	4	3.5%	7	4.8%
	שני במנהל עסקים	4	4.3%	7	2.9%	7	3%
המרכז האוניברסיטאי אריאל	ראשון	215	לא נמסר	219	לא נמסר	11	לא נמסר
	שני	1	לא נמסר	3	לא נמסר	לא נמסר	לא נמסר
המכללה האקדמית להנדסה סמי שמעון	ראשון בהנדסה	42	1.7%	56	1.9%	60	2.2%
מכון טכנולוגי חולון	ראשון	18	0.6%	27	0.8%	32	1%
המכללה האקדמית ספיר	לא פורט	62	1.4%	49	1.2%	63	1.15%

* הנתונים מתייחסים ללומדים לתואר ראשון שלא במסגרת תוכנית "המגשרים".
 ** הנתונים מתייחסים למסיימי תואר שני בהגירה ושילוב חברתי שרק בו נקלטו בני הקהילה.

18 מבוסס על נתונים שהועברו על-ידי הגורמים הבאים: דוד בגלייטר, דיקן הסטודנטים, המכללה האקדמית להנדסה סמי שמעון, מכתב, 7 ביולי 2011; רויטל פולג, מנהלת קשרי חוץ, המרכז האקדמי רופין, מכתב, 12 ביולי 2011; ד"ר מיכל סלע, מנהלת מדור רווחת הסטודנטים ושותפויות אקדמיה קהילה, מכון טכנולוגי חולון, מכתב, 10 ביולי 2011; ד"ר אורנית דוידזון, דיקן הסטודנטים, המרכז האקדמי פרס, מכתב, 6 ביולי 2011; ד"ר יהודה בן-סימון, דיקן הסטודנטים, המכללה האקדמית גליל מערבי, 6 ביולי 2011; שלי דהן, מנהלת מינהל תלמידים, המכללה האקדמית ספיר, מכתב, 10 ביולי 2011; פרופ' שמואל שחם, דיקן הסטודנטים, המרכז האוניברסיטאי אריאל שבשומרון, מכתב, 14 ביולי 2011.

מן הנתונים המוצגים בטבלה לעיל עולה כי בשלוש השנים האחרונות חלה עלייה מסוימת ברוב המכללות האקדמיות המפורטות לעיל, הן במספרם של סטודנטים יוצאי אתיופיה והן בשיעורם מקרב כלל הסטודנטים במוסדות אלה. עם זאת יצוין, כי בדומה למצב באוניברסיטאות, מספרם של יוצאי אתיופיה הלומדים בתארים מתקדמים עודנו נמוך מאוד. באשר למספר הבוגרים במוסדות השונים, נראה כי קיימת שונות באשר לשיעורי יוצאי אתיופיה בוגרי המכללות האקדמיות מקרב כלל בוגריהן. שיעור גבוה במיוחד של בוגרים יוצאי אתיופיה בשלוש השנים האחרונות ניתן למצוא במרכז האוניברסיטאי אריאל שבשומרון, אשר בשנת תשע"א עמד על 2.5% (וראו נספח מס' 3).

השתלבותם של יוצאי אתיופיה במכינות הקדם-אקדמיות

נתוני המשרד לקליטת העלייה, כפי שהוצגו בישיבת ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות של הכנסת ב-12 באוקטובר 2010 בדיון בנושא 'חסמים לכניסת יוצאי אתיופיה לאוניברסיטאות', הצביעו על כך שמרבית הסטודנטים יוצאי אתיופיה במוסדות להשכלה גבוהה (כ-90%) מגיעים ללימודים אקדמיים לאחר השלמת לימודיהם במכינות הקדם אקדמיות.¹⁹ על-פי נתוני משרד החינוך, יש כיום 45 מכינות קדם-אקדמיות שבהן למדו בשנת הלימודים תשע"א 997 יוצאי אתיופיה, שהם כ-9% מסך התלמידים שלמדו בשנה זו במכינות (11,697); מתוכם 186 תלמידים יוצאי אתיופיה לפני שירותם הצבאי, העתידים להמשיך את לימודיהם האקדמיים רק בתום שירותם הצבאי, ועל-כן מספר יוצאי אתיופיה הלומדים במכינות והאמורים להמשיך את לימודיהם באקדמיה בשנת תשע"ב הוא 811. יצוין כי שיעור הנושרים מן המכינות מקרב יוצאי אתיופיה עמד בסמסטר א' של שנת הלימודים האחרונה על כ-20.9% לפי נתוני מינהל הסטודנטים, בכל האוניברסיטאות (למעט האוניברסיטה הפתוחה) ובחלק מהמכללות האקדמיות והמכללות להוראה, יש סטודנטים יוצאי אתיופיה הלומדים בתוכניות הכנה שונות. לפי נתוני המנהל, מרבית הסטודנטים בתוכניות ההכנה הפועלות במוסדות אלו לומדים במכללות.

יוצאי אתיופיה, פרט לאלה המוגדרים כ'עולים חדשים', משתלבים במסלולי לימוד שונים במכינות בהתאם לנתוני הסף שלהם, בדומה לשאר התלמידים. בשל המודעות לצרכים המיוחדים של אוכלוסיית יוצאי אתיופיה, הם זכאים לתוספת זמן של 25% בבחינות, בדומה לשאר התלמידים שהעברית אינה שפת אָמם, ובנוסף לסיוע על פי צורכיהם. כמו-כן הונחו המכינות להקל בקבלת יוצאי אתיופיה אליהן, גם אם אינם עומדים בתנאי הסף שהוגדרו למסלול נתון.²¹

כפי שנמסר ממשרד החינוך, ועדה ציבורית לבחינת פעילות המכינות הקדם אקדמיות שהגישה לאחרונה את מסקנותיה לשר החינוך המליצה, בין היתר, על שימת דגש מיוחד על הגדלת מספר הלומדים במכינות מקרב אוכלוסיית יוצאי אתיופיה (וכן מקרב האוכלוסייה החרדית והערבית), כך שבתוך 6 שנים יעמוד מספר הלומדים בהן מקרב יוצאי אתיופיה על 1,500 תלמידים, כלומר פי 1.5 ממספר התלמידים במכינות כיום. עוד המליצה הוועדה כי לצורך עמידה ביעדים האמורים, יש לשקול שורה של אמצעים ובהם העלאת גובה מלגות הקיום וקביעת תנאים לתמיכה בהתחשב במאפייניהם הייחודיים של התלמידים; יצירת מעטפת תמיכה מתאימה; שינוי דימוי והסברה והסרת חסמים שונים. הוועדה המליצה כי צוות מקצועי, שימנה יושב ראש הוועדה לתכנון ותקצוב של המועצה להשכלה גבוהה, ימפה בתוך ארבעה חודשים את החסמים הייחודיים של כל אחת מהאוכלוסיות הרלוונטיות ויציע דרכים להסרתם. כמו-כן בכל מכינה ימונה אחראי על טיפול והכוונה פרטניים לאוכלוסייה המיוחדת ובפרט לאוכלוסיית יוצאי אתיופיה.

19 המכינות הקדם אקדמיות, הפועלות במסגרת המוסדות להשכלה גבוהה, מאפשרות למעוניינים בכך להשלים את בחינות הבגרות או לשפר את ציוניהם ולהכין את עצמם ללימודים האקדמיים.
20 ריבה אביעד, מ"מ מנהל האגף לחינוך מבוגרים, משרד החינוך, מכתב, 13 ביולי 2011.
21 שם.

סיכום

מהנתונים המוצגים במסמך עולה כי על אף עליה הדרגתית בשיעור הצעירים יוצאי אתיופיה הפונים לרכוש השכלה גבוהה, בשנת הלימודים תשס"ט שיעורם בכלל הסטודנטים שלמדו במוסדות להשכלה גבוהה היה 0.9%, לעומת שיעורם בכלל האוכלוסייה בישראל שהוא כ-1.5%. נכון לאמצע שנת 2011, רק כ-2,060 יוצאי אתיופיה היו בעלי תואר אקדמי.

אחד החסמים המרכזיים המקשים על יוצאי אתיופיה להשתלב במוסדות להשכלה גבוהה הוא תנאי הקבלה אליהם, ובפרט ציוני בחינת הבגרות וציון הבחינה הפסיכומטרית. בשני המשתנים האלה, נתוניהם של יוצאי אתיופיה נמוכים משמעותית מאלו של כלל האוכלוסייה בישראל. אחת הדרכים להתמודד עם חסמים אלו היא שילוב יוצאי אתיופיה במכינות הפועלות בחלק מהמוסדות האקדמיים; ואכן, שיעור לא מבוטל מהתלמידים במכינות הם יוצאי אתיופיה. קרוב למחצית מהסטודנטים יוצאי אתיופיה לומדים במכללות אקדמיות, שבהן תנאי הקבלה לעתים קלים יותר. בחלק מהמוסדות להשכלה גבוהה יש גם התחשבות ברקע של יוצאי אתיופיה כאשר נבחנת קבלתם ללימודים, על מנת לאפשר גם למי שציוניהם נמוכים מהנדרש, להתקבל.

נתוני המסמך מלמדים כי יש שונות בין המוסדות להשכלה גבוהה, הן בשיעור הסטודנטים יוצאי אתיופיה הלומדים בהם והן בתוכניות שהם מפעילים לצורך סיוע להם – תוכניות אקדמיות ואחרות. גם משרד העלייה והקליטה מסייע בשילוב יוצאי אתיופיה במוסדות להשכלה גבוהה, בעיקר באמצעות מתן סיוע כספי.

נספחים

נספח מס' 1:

ציונים בבחינה הפסיכומטרית של יוצאי אתיופיה, של כלל הנבחנים ושל נבחנים בשפה העברית לפי פרקי הבחינה, 2007

פרק	יוצאי אתיופיה	כלל הנבחנים	נבחנים דוברי עברית
חשיבה מילולית	85	104	110
חשיבה כמותית	89	108	113
אנגלית	84	104	112
ציון כללי	424	532	565

נספח מס' 2:

התפלגות סטודנטים יוצאי אתיופיה וכלל הסטודנטים לתואר ראשון לפי תחומי לימוד, תשס"ט²²

תחום לימוד	יוצאי אתיופיה	כלל הסטודנטים	שיעור יוצאי אתיופיה
מדעי הרוח הכלליים	180	12,070	1.5%
שפות, ספרות ולימודים אזוריים	8	3,978	0.2%
חינוך והכשרה להוראה	308	26,609	1.2%
אמנות	18	7,020	0.3%
מדעי החברה	701	74,354	0.9%
עסקים ומדעי הניהול	238	18,716	1.3%
משפטים	134	15,538	0.9%
רפואה	4	1,371	0.3%
מקצועות עזר רפואיים	81	7,777	1.0%
מדעים מדויקים	27	11,521	0.2%
פיזיקה	10	4,774	0.2%
ביולוגיה	23	5,363	0.4%
חקלאות	3	795	0.4%
הנדסה ואדריכלות	186	30,540	0.6%
סה"כ	1,921	220,426	0.9%

22 הנתונים מתייחסים לסטודנטים בתואר ראשון ובתואר שני. אביאל קרנצ'ר, ראש תחום השכלה גבוהה ומדע, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, תכתובת דואר אלקטרוני, 12 ביולי 2011.

נספח מס' 3:

מספר ושיעור הבוגרים יוצאי אתיופיה מקרב כלל מקבלי התארים במכללות אקדמיות, שנת תשע"א²³

תשע"א		תש"ע		תשס"ט		תואר	מוסד לימודים	
שיעור	מספר	שיעור	מספר	שיעור	מספר			
0.7%	2	1.3%	3	0.5%	1	ראשון	מכללה אקדמית הדסה ירושלים	
	אין נתונים	0.7%	8	0.3%	4	ראשון	מכון טכנולוגי חולון	
	אין נתונים	0.2%	1	0.7%	3	ראשון	מכללה אקדמית להנדסה סמי שמעון	
0	0	4.9%	2	0	0	ראשון	המרכז האקדמי פרס	
1.8%	1	0.3%	1	0	0	שני		
2.5%	55	2.9%	51	3.2%	52	לא פורט	המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון	
בשלוש השנים האחרונות ישנם סה"כ 62 בוגרים בעלי תואר ראשון ממוצא אתיופיה שהם כ-2% מקרב כלל הבוגרים בעלי תואר זה.							ראשון	המכללה האקדמית ספיר
שיעורם של הסטודנטים יוצאי אתיופיה מקרב כלל הסטודנטים מקבלי תואר ראשון הוא 0.15% בממוצע							ראשון	המרכז האקדמי רופין
במסלול זה נקלטו יוצאי אתיופיה בלבד ועל-כן לא ניתן להסיק ממנו על שיעור בעלי תואר שני מכלל הסטודנטים במרכז.							שני	

²³ את הנתונים המובאים בטבלה העבירו הגורמים הבאים: דוד בגלייטר, דיקן הסטודנטים, המכללה האקדמית להנדסה סמי שמעון, מכתב, 7 ביולי 2011; רויטל פולג, מנהלת קשרי חוץ, המרכז האקדמי רופין, מכתב, 12 ביולי 2011; ד"ר מיכל סלע, מנהלת מדור רווחת הסטודנטים ושותפויות אקדמיה קהילה, מכון טכנולוגי חולון, מכתב, 10 ביולי 2011; ד"ר אורנית דוידזון, דיקן הסטודנטים, המרכז האקדמי פרס, מכתב, 6 ביולי 2011; פרופ' שמואל שחם, דיקן הסטודנטים, המרכז האוניברסיטאי אריאל שבשומרון, מכתב, 14 ביולי 2011; שלי דהן, מנהלת מינהל תלמידים, המכללה האקדמית ספיר, מכתב, 10 ביולי 2011; יעל קמחי, עוזרת לעניינים אקדמיים, המכללה האקדמית הדסה ירושלים, מכתב, 5 ביולי 2011.